

П. Берзін, д-р юрид. наук, доц.

ЗАБУТІ ІМЕНА КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА (М.Г. Білоусов, О.Д. Щербак, М.М. Абрашкевич, М.В. Литовченко, С.К. Лібіна)

У статті досліджуються різні фрагменти життя і наукової діяльності М.Г. Білоусова, О.Д. Щербака, М.М. Абрашкевича, М.В. Литовченка та С.К. Лібіної як представників Київської школи кримінального права. Визначається їх внесок у становлення і розвиток цієї наукової школи.

Ключові слова: кримінальне право, історія науки, наукова школа.

В статье исследуются различные фрагменты жизни и научной деятельности Н.Г. Белоусова, А.Д. Щербака, М.М. Абрашкевича, М.В. Литовченко и С.К. Либинной как представителей Киевской школы уголовного права. Определяется их вклад в становление и развитие этой научной школы.

Ключевые слова: уголовное право, история науки, научная школа.

In article various fragments of a life and scientific activity of N.G. Belousov, A.D. Scherbak, M.M. Abrashkevich, M.V. Litovchenko and S.K. Libina as representatives of the Kiev science foundation of criminal law are investigated. Their contribution to formation and development of this science foundation is defined.

Key words: criminal law, science history, science foundation.

З того моменту як у 2008 р. вийшла друком монографія про Київську школу кримінального права періоду 1834-1960 років [1], мною були продовжені пошуки про всіх її представників. До їх числа входили й М.Г. Білоусов, О.Д. Щербак, М.М. Абрашкевич, М.В. Литовченко та С.К. Лібіна [2; 3]. В процесі цих пошуків вдалося знайти нові, переважно маловідомі факти із життя і наукової діяльності названих людей, які не увійшли до змісту книги, і таким чином зрозуміти їх внесок у розбудову Київської школи кримінального права.

Оскільки останнім часом на юридичному факультеті Київського університету* інтенсифікувались дослідження по висвітленню становлення і розвитку його юридичних шкіл, доцільно згадати праці І.С. Гриценка й В.А. Короткого [4] та О.М. Ковальчука [5]. Водночас будь-які дані про О.Д. Щербака, М.М. Абрашкевича, М.В. Литовченка та С.К. Лібіну як представників кримінально-правової науки в стінах Київського університету в цих працях відсутні, у зв'язку з чим дізнаватись про доволі непросту долю цих людей доводилось із архівних матеріалів, матеріалів, опублікованих у наукових виданнях дорадянського періоду, а також у сучасних історіографічних українських та російських джерелах.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб на основі проведених автором пошуків життя і наукової діяльності названих представників Київської школи кримінального права розкрити їх внесок у її становлення і розвиток. При цьому автор спробує продемонструвати, що відсутність постійного зв'язку цих людей з Київським університетом не впливає на визнання останнього в певний період часу так би мовити осередком названої наукової школи.

Ім'я **Миколи Григоровича Білоусова** відомо передусім завдяки його викладачкій діяльності в Ніжинському лицейі (згодом лицей іменується як Ніжинський вищий навчальний заклад імені князя Безбородька) у роки навчання у ньому М.В. Гоголя. Тут він викладав курси

римського і природного права, а також історії римського права, і, за свідченнями сучасників, вплинув на майбутнього письменника, викликавши в нього намір присвятити себе державній службі.

Народився М.Г. Білоусов 24 квітня 1799 р. в Києві. Закінчивши у 1814 р. Київську духовну академію, Микола Білоусов вступає до Харківського університету, де навчається на етико-філологічному відділенні філософського факультету і на юридичному факультеті. 21 січня 1820 р. він призначається вчителем руської словесності в Київській губернській гімназії, а в травні 1825 р. приймає запрошення директора Ніжинського лицейу, обійнявши у цьому закладі посаду молодшого професора юридичних наук, і викладаючи курси римського права та історії римського права. З наступного 1826-1827 навчального року він починає викладати курс природного права (тривалість курсу близько двох місяців), а ще через рік обіймає посаду інспектора лицейу.

Г.С. Фельдштейн називає М.Г. Білоусова обдарованим викладачем, який у своїх лекціях в Ніжинському вищому навчальному закладі імені князя Безбородька трактував кримінально-правові питання в дусі природного права, поклавши в основу свого викладання праці К.А. Мартіні, І. Канта та Й.-Б. Шада. Проте в розквіт своєї наукової діяльності М.Г. Білоусов був відсторонений від викладання за вільнодумство. Г.С. Фельдштейн згадує, що антагоніст М.Г. Білоусова М.В. Білевич доносить у рапорті з приводу його викладання начальству: "помітив в деяких вченнях деякі підстави вільнодумства, що виникли в результаті помилки щодо підстав природного права, яке всупереч вимозі попечителя читається Білоусовим не за системою Мартіні, а за основами філософа Канта і Шада" [6] (цей рапорт датований 7 травня 1827 р.). Крім цього, "вільнодумство", у якому звинувачували Білоусова, полягало в читанні ним курсу природного права не за підручником, а за своїми нотатками. Це зрештою сприяло власному трактуванню природного права, що в ті часи було неприпустимим. Адже це були часи переслідування будь-яких слідів вільнодумства, прогресивно налаштованих викладачів, зумовлене повстанням декабристів в Сенатській площі в Петербурзі, а також повстанням Чернігівського полку в Україні.

Восени 1827 р. розпочались допити лицейістів – слухачів лекцій опального професора (до їх числа входив і М.В. Гоголь, який дав пояснення на користь викладача). Тривало розслідування до жовтня 1830 р. і закінчилось звільненням винуватих, серед яких був і М.Г. Білоусов.

Оселившись в Києві, через деякий час Микола Григорович був виправданий, у зв'язку з чим у квітні 1835 р. йому було височайше дозволено знов вступити на державну службу. Йі М.Г. Білоусов продовжив спочатку на посадах секретаря Київського попечительного комі-

* В межах цієї праці під поняттям "Київський університет" розуміється "узагальнююча" назва навчального закладу, який з моменту свого заснування й до сьогодення кілька разів змінював офіційну назву: "Імператорський Університет Святого Володимира", "Університет Святого Володимира", "Київський університет", "Київський вищий інститут народної освіти ім. Драгоманова", "Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка", "Київський ордену Леніна і ордену Жовтневої революції університет ім. Т.Г. Шевченка", "Київський Ордену Леніна і Трудового Червоного прапора державний університет ім. Т.Г. Шевченка", "Київський університет імені Тараса Шевченка" та "Київський національний університет імені Тараса Шевченка". Обираючи назву цього підрозділу автор статті керувався передусім тим, що за всіх часів зазначений університет узагальнено називався "Київським". Зокрема, в багатьох офіційних документах саме назва "Київський університет" зазначалася як неофіційна (або скорочена).

тету про тюрми (1835), помічника секретаря (1835-1836) і секретаря (1836-1837) "по судной часті" в Канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора І.І. Фундук лея, а згодом обійняв посаду начальника відділення у Капітулі Російських Імператорських і царських орденів в Санки-Петербурзі, у якому прослужив (як дійсний статський радник) до своєї смерті 14 серпня 1854 р. Був автором "Нотаток про Імператорські і царські ордени", а за складання поіменних списків кавалерів цих орденів був нагороджений орденом.

Починаючи з 1913-14 й до кінця 1917-18 навчальних років практичні заняття з особливої частини кримінального права (зверх навчального плану) на юридичному факультеті Київського університету проводив **Олександр Дмитрович Щербак** (13.01.1870 – після 1934), допущений радою цього університету до викладацької діяльності як приват-доцент.

Продовжуючи після виходу в світ першого видання названої вище монографії відшукувати відомості про О.Д. Щербак, я спробував дізнатися про життя і діяльність цієї людини в університетських джерелах. І такий пошук дав неочікувані результати. Зокрема, стало відомо про те, що сьогодні в стінах Київського університету працює онук Олександра Дмитровича – **Микола Григорович Щербак** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету. Утім, хоч особисте знайомство з М.Г. Щербаком і виявилось воістину знакомим для мене передусім з огляду на продовження викладацької діяльності в Київському університеті, але багато від нього про життя діда дізнатись не довелось. У спогадах Миколи Григоровича залишилось те як у дитинстві його бабуся розповідала про приїзд на батьківщину із Києва на Пасху високопоставленого діда, коли місцеві жителі під час церковного богослужіння здивовано розглядали чиновничий мундир з великою кількістю державних нагород. Водночас вдалося знайти і деякі архівні документи, що підтверджували неординарність особистості О.Д. Щербак.

Народився О.Д. Щербак в Києві у дворянській родині (як дворянин був записаний у родословній книзі Пирятинського повіту Полтавської губернії, де був родовий маєток). Навчався Олександр Дмитрович на юридичному факультеті Київського університету, який закінчив у 1892 р. з дипломом 1-го ступеню. У період навчання "вельми задовільно витримав" 1890 р. напівкурсний іспит і піддавався іспиту в юридичній випробувальній комісії при цьому ж університеті у квітні й травні 1892 р., після чого і був удостоєний названого диплома. По закінченні навчання наказом Старшого голови Київської Судової палати від 22 січня 1893 р. № 403, згідно з проханням, О.Д. Щербак був прийнятий на службу молодшим кандидатом на судові посади при цій Судовій палаті з відрядженням його для занять в її Другому цивільному Департаменті. Згодом він обіймав посади члена і Товариша голови Київського окружного суду.

Сумлінність і працездатність О.Д. Щербак у практичній діяльності була відмічена на державному рівні. Так, 1 січня 1903 р. він був нагороджений орденом Святої Анни III ступеню, а 10 січня 1910 р. – орденом Святої Анни II ступеню. 20 листопада 1914 р. Олександр Дмитрович одержав чин дійсного статського радника, а Височайшим наказом по цивільному відомству від 29 лютого 1916 р. № 15 його було призначено членом Київської Судової палати.

О.Д. Щербак був одружений з **Катериною Іванівною Биковою** – дворянкою Стародубського повіту Чернігівської губернії (народилася вона 31 грудня 1879 р. у

с. Струговська Буда Стародубського повіту названої губернії). В Києві родина Щербаків мала власний будинок [7].

Що саме змусило О.Д. Щербак поєднати практичну діяльність з викладацькою, здогадатись не важко. Зіграло вирішальну роль відчуття потреби поділитися набутиим на практичній ниві досвідом з майбутніми колегами по судовому відомству.

Посаду приват-доцента по кафедрі кримінального права і кримінального судоустрою та судочинства Київського університету О.Д. Щербак обіймав протягом 1913-1918 рр., проводячи в "осінніх і весняних півріччях" зверх навчального плану зі студентами юридичного факультету практичні заняття з особливої частини кримінального права. Ці заняття відбувались у формі написання рефератів, вирішення казусів і розгляду кримінальних справ [8; 9; 10] та мали неособ'язковий характер (оскільки проведення таких занять здійснювалось зверх начального плану, їх студенти відвідували за власним бажанням). Одночасно з 1916 р. по 1920 р. О.Д. Щербак обіймав посаду приват-доцента й на судово-нотаріальному і торгово-промисловому (економічному) відділеннях, а також на суспільно-юридичному факультеті Київського юридичного інституту.

По остаточному приходу до Києва радянської влади Олександр Дмитрович, не дивлячись на своє соціальне походження і специфіку службової діяльності, не залишив рідного міста. Після реорганізації Київського університету з 1928 р. по лютий 1934 р. він працював на посаді наукового співробітника секції кримінального права Комісії для виучування радянського права Всеукраїнської Академії наук (далі – ВУАН). Разом з тим, відомості про його подальше життя і наукову діяльність у радянській державі поки що залишаються невідомими. Не вдалось встановити і точну дату смерті О.Д. Щербак. Можна лише з впевненістю сказати, що він був живий у лютому 1934 р., коли відбулась ліквідація зазначеної Комісії ВУАН. У списку співробітників секції кримінального права цієї Комісії, опублікованому І.Б. Усенком [11], згадується й ім'я О.Д. Щербак.

Проте повернемося у 1913-1914 навчальний рік, коли на юридичному факультеті Київського університету незалежно від практичних занять О.Д. Щербак всі студенти 3-го і 4-го курсів зобов'язані були виконувати практичні роботи із загальної частини кримінального права під керівництвом Г.В. Демченка. Так, лише у 1913 р. студентами було надано біля 150 рефератів, які обговорювались в окремих групах. Усього таких груп було створено 13 при 260 студентах, які попередньо записались для участі у вирішенні тих чи інших питань або задач. В середньому кожна група складалася із 20 учасників. Тим студентам, які безпосередньої участі у такому вирішенні не брали, було надано право робити свої зауваження та запитувати з тем, що обговорювались.

Невідомими поки що залишаються долі інших викладачів кафедри, які працювали в університеті в 1917-18 та 1918-19 навчальних роках, викладаючи дисципліни кримінально-правового циклу або проводячи практичні заняття зі студентами: М.М. Абрашкевича, М.В. Литовченка та О.Д. Щербак [10].

Постать **Михайла Михайловича Абрашкевича** (1875 – ?) є найменш вивченою у науці кримінального права. Випускник юридичного факультету Імператорського Новоросійського університету, який захистив магістерську дисертацію, він до 1908(?) р. мешкав у Одесі й одночасно обіймав дві посади: приват-доцента названого вище університету та посаду прокурора Одеського окружного суду. У цей час опублікував низку наукових праць з кримінального права [12; 13; 14]. Очевидно з 1908 р. обіймає посаду товариша прокурора Санкт-

Петербурзького окружного суду, про що збереглися відповідні згадки на шпальтах газети "Русское слово" за 1908 р. [15; 16] Цікавим є те, що у випуску цієї газети за 23 квітня 1908 р. була надрукована замітка такого змісту: "Вчора рано вранці на Єлагіному острові відбулася дуель між членом петербурзького окружного суду П. і товаришем прокурора того ж суду А. Дистанція була 20 кроків. Обидва зробили по два постріли. Дуель закінчилась цілком благополучно. Приводом для дуелі стала книга, написана п. П. (П.С. Пороховщikov), під назвою "Кримінальний захист. Практичні нотатки". П.А. (М.М. Абрашкевич) написав у відповідь різку критику. Ця полеміка викликала серйозний спір між пп. П. і А. та закінчилась викликом на дуель (Влас. кор.)" [15]. Очевидно, ця "різка критика" мала вигляд підготовленої у 1908 р. М.М. Абрашкевичем невеличкої за обсягом книжки під назвою "Новий катехізис кримінально-го захисту: (критичні нотатки)" [17].

Зацікавившись особистістю П.С. Пороховщикова, було отримано цікаві результати. Зокрема, вдалося з'ясувати, що в ті часи **Петро Сергійович Пороховщиков** був знаним судовим діячем, визнаним класиком ораторського мистецтва. Маючи творчий псевдонім "П. Сергеич", він був автором загальновідомого видання "Мистецтво промови на суді" (ця книга витримала кілька перевидань і нині належить до класики судового ораторського мистецтва [18; 19; 20]).

Проте аналіз подальших відомостей про М.М. Абрашкевича продемонстрував, що ця дуель серйозно не вплинула на його просування по службі, адже через кілька місяців у цій же газеті з'явилась згадка про участь Михайла Михайловича як товарища прокурора і обвинувача у справі редактора газети "Речь" Б.И. Харитона і співробітника цієї ж газети С.В. Яблоновського (останні звинувачувались у лайці на шпальтах вказаної газети "Речь" на адресу члена Державної Думи Ф.Ф. Тимошкіна) [16]. Наскільки ж були задоволені амбіції учасників цієї дуелі може свідчити принаймні той факт, що 1913 р. П.С. Пороховщikov під псевдонімом "П. Сергеич" опублікував друге видання своїх практичних нотаток з кримінального захисту [21].

Протягом 1912-13 навчального року М.М. Абрашкевич читає в Санкт-Петербурзькому Олександрівському інституті курс законств, про що друкує відповідну книгу [22]. Після лютневих подій 1917 р. Михайло Михайлович переїжджає із охопленого революцією Петрограду до більш спокійного Києва. Тут в Київському університеті він протягом 1917-18 навчального року і обіймає на кафедрі кримінального права і кримінального судуострою та судочинства посаду приват-доцента. Наскільки тривалою була викладацька діяльність Абрашкевича у стінах цього навчального закладу з достовірністю поки що встановити не вдалося. Невідомими залишаються і подальші життєві події вченого.

Не менш завуальованим залишається те, на яких підставах фахівець з цивільного права, яким був **М.В. Литовченко**, обіймав протягом 1918-19 навчального року посаду приват-доцента по кафедрі кримінального права і кримінального судуострою та судочинства Київського університету (нагадаю, що ще у 1887 р. він опублікував наукову працю під назвою "Гроші в цивільному праві" [23]). За спогадами останнього ректора Університету Святого Володимира – **Євгенія Васильовича Спекторського**, – М.В. Литовченко був сенатором, який влітку 1918 р. брав участь у засіданні Київського юридичного товариства [24].

Починаючи з 1916-17 навчального року, "професорським стипендіатом" по кафедрі кримінального права і кримінального судуострою та судочинства юридичного

факультету Київського університету була **Софія Ксенофонтівна Лібіна** (15.09.1887 – після 5 квітня 1927). Дані про її ім'я в українських джерелах вкрай скупи, і пов'язуються переважно з тим, що вона після 1916 р. поповнила когорту професорських стипендіаток на юридичному факультеті Київського університету [25; 26]. Тому лише звернення до російських фахівців з генеалогії дозволило встановити, що С.К. Лібіна походила з родини калузького державного службовця. Її батько – Ксенофонт Йосипович (Осипович) – дослужився в Калузі до статського радника, обійнявши посаду старшого ревизора Контрольної палати. У відставку вийшов з посади управляючого Вітебською контрольною палатою.

В родині Лібіних у Ксенофонта Йосиповича та його дружини Катерини Миколаївни крім Софії було ще четверо дітей (Йосип, Микола, Марія та Сергій). Софія була наймолодшою. Вона народилася 15 вересня 1887 р. У 1910 р. вступила на юридичне відділення Київських вищих жіночих курсів. За даними К.А. Кобченко, Софія Лібіна навесні 1915 р. склала іспити в державній екзаменаційній комісії при Київському університеті, отримавши диплом першого ступеня, а з наступного року обійняла посаду асистентки на юридичному факультеті Київських вищих жіночих курсів [27]. В подальшому С.К. Лібіна була залишена на кафедрі кримінального права і кримінального судуострою та судочинства юридичного факультету Київського університету для "приготування до професорського звання".

Після подій 1917 р. Софія Ксенофонтівна переїжджає до Петрограду, де служить в губернському відділенні Народної освіти спочатку в театральному відділенні (21 жовтня 1918 – 1 грудня 1920), а згодом – в секторі соціального виховання (1 травня 1921 – 1 лютого 1922). Поряд з цим з грудня 1919 по березень 1921 р. як позаштатний лектор працює у відділенні з громадсько-політичних питань на Балтійському флоті. 13 листопада 1920 р. подає заяву про зарахування на політико-юридичне відділення факультету суспільних наук Петроградського університету і через кілька днів (17 листопада) зараховується. Проте 15 квітня 1921 р. подає заяву про звільнення із університету у зв'язку з від'їздом до Києва. 26 липня 1922 р. подала заяву про поновлення в університеті, але 22 жовтня того ж року на заяві була зроблена резолюція: "відхилити". Дата смерті С.К. Лібіної достовірно невідома, проте вважається, що вона настала не раніше 5 квітня 1927 р. [28; 29].

1. Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834 – 1960 рр.): історико-правове дослідження: Монографія. – К.: КНТ, 2008. – 436 с.
2. Берзін П. Специфіка викладання кримінального права в Київському університеті періоду 1834-1960 років (методологічні аспекти) // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка / За ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2009. – Чис. IV. – С. 165-171.
3. Берзін П.С. Реконструкція стану Київської школи кримінального права в період Громадянської війни (1918-1920 рр.) // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (серія Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки): щоквартальний науковий збірник. – 2008. – № 1. – Чернігів, 2008. – С. 75-79.
4. Гриценко І.С., Короткий В.А. Юридичний факультет Університету Святого Володимира, 1834-1920. – К.: Либідь, 2009. – 256 с.
5. Ковальчук О.М. Теорія права у працях вчених Київського університету (XIX – початок XX століття): монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 192 с.
6. Фельдштейн Г.С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Под редакцией С. и предисловием В.А. Томсинова. – М.: Издательство "Зерцало", 2003. – С. 372.
7. Формулярный список о службе Члена Киевской Судебной Палаты Александра Дмитриевича Щербача. Составлен февралю 5/18 дня 1918 года. Копия // Державний архів м. Києва, ф. 318, оп. 4, спр. 3, арк. 6-10.
8. Обзорение преподавания на Юридическом факультете в 1913-1914 акад. году // Университетские известия. Год пятьдесят третий. – 1913. – № 10. – Октябрь (Часть I – Официальная). – Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1913. – С. 3, 8-9.
9. Обзорение преподавания на Юридическом факультете в 1914-1915 акад. году // Университетские известия. Год пятьдесят четвертый. – 1914. – № 10. – Октябрь (Часть I – Официальная). – Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1914. – С. 5.

10. Личный состав юридического факультета Университета Св. Владимира к 1-му января 1918 года // У кн.: ALMA MATER: Университет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917-1920. Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / Упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. – Кн. 2: Университет св. Володимира за доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського. – К.: Прайм, 2001. – С. 181. 11. Усенко І.Б. Комісія для вивчення радянського права ВУАН // У кн.: Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Видавництво "Українська енциклопедія" імені М.П. Бажана, 1998. – Т. 3: К-М. – 2001. – С. 175. 12. Абрашкевич М.М. Эволюция идеи о преступлении и наказании: Публичная лекция. – Одесса: "Экономическая" типография, 1903. – 48 с. 13. Абрашкевич М.М. Прелюбодеяние с точки зрения уголовного права: Историко-догматическое исследование. – Одесса: "Экономическая" типография, 1904. – 666 с. 14. В Юридический факультет императорского Новороссийского университета приват-доцент М.М. Абрашкевича представление: [Отзыв о дис. прив.-доц. г. Тимофеева "История телесных наказаний в рус. праве"]. – Одесса: "Экономическая" типография, 1905. – 8 с. 15. Поединок // Русское слово. – 1908 (23 апреля). 16. Дело Тимошкина и "Речи" // Русское слово. – 1908 (27 июня). 17. Абрашкевич М.М. Новый катехизис уголовного защиты: (критические заметки). – СПб.: Типография М. Меркушева, 1908. – 24 с. 18. Сергеич П. Искусство речи на суде. – СПб.: Сенатская типография, 1910. – С. 1-390, I-II. 19. Сергеич П. Искусство речи на суде. – М.: Юридическая литература, 1988. – 384 с. 20. Сергеич П. Искусство речи на суде. – М.: Юрайт,

2008. – 395 с. 21. Сергеич П. (П. П-в). Уголовная защита. Практические заметки. Издание второе, переработанное и дополненное. – СПб.: Сенатская типография, 1913. – С. I-IV, 1-243. 22. Абрашкевич М.М. Курс законодательства, читанный в С.-Петербургском Александровском институте в 1912-1913 учебном году. – СПб.: Литография Кровицкого, 1913. – 315 с. 23. Деньги в гражданском праве. М.В. Литовченко. М. Litovchenko. – Киев: Типо-Литография И.Н. Кушнерова и К^о, Елисаветинская ул., д. Михельсона, 1887. – 55 с. 24. Спекторский Е. Столетие Киевского университета св. Владимира // У кн.: ALMA MATER: Университет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917-1920. Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / Упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. – Кн. 1: Университет св. Володимира між двома революціями. – К.: Прайм, 2000. – С. 36. 25. Кобченко К. Жінки в Университеті Св. Володимира // Київський університет. – 2009. – С. 4. 26. Кобченко К. "Жіночий університет Святої Ольги": історія Київських вищих жіночих курсів. – К.: "МП Леся", 2007. – С. 155. 27. Там само. – С. 151. 28. Бовкало А.А. Калужский род Либиных // Вопросы археологии, истории, культуры и природы Верхнего Поочья. Материалы XI Всероссийской научной конференции 5-7 апреля 2005 г. – Калуга, 2005. – С. 120-122. 29. Либинь. [Электронный ресурс] / Петербургский Генеалогический Портал, 2001-2009 / Проект "Сайт Александра Александровича Бовкало". – Режим доступа: <http://www.petergen.com/bovkalo/kalugagen/libin.html>, вільний. – Заголовок з екрану. – Мова російська.

Надійшла до редколегії 21.10.10

В. Самохвалов, доц.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ ІСТОРІЇ ПРАВА УКРАЇНИ

Висвітлюється питання про предмет історії права України, її історичному становленні, як самостійної наукової та навчальної дисципліни. Аналізується існуючі погляди щодо підстав відокремлення історії права від історії держави, місця історії права України в системі юридичних наук. Розглядається предмет історії права з позиції методологічних підходів щодо предмету історико-юридичної науки. Зроблений висновок, що на відміну від предмету історії українського права, предмет вивчення історії права України значно розширюється за рахунок наповнення правової системи іншими запозиченими або рецептованими правовими нормами та правовими звичаями.

Ключові слова: предмет історії права України, об'єкт дослідження, предмет дослідження, історико-юридична наука, методологія історико-юридичної науки, методологія історії права, історія права України та історія українського права.

Освещается вопрос о предмете истории права Украины, ее историческом становлении, как самостоятельной научной и учебной дисциплины. Анализируются существующие взгляды относительно оснований отделения истории права от истории государства, места истории права Украины в системе юридических наук. Рассматривается предмет истории права с позиций методологических подходов к предмету историко-юридической науки. Сделан вывод, что в отличие от предмета истории украинского права, предмет изучения истории права Украины значительно расширяется за счет наполнения правовой системы другими заимствованными или рецептированными правовыми нормами и правовыми обычаями.

Ключевые слова: предмет истории права Украины, объект исследования, предмет исследования, историко-юридическая наука, методология историко-юридической науки, методология истории права, история права Украины и история украинского права.

Cover the issue of subject History of Law of Ukraine, its historical formation, as an independent scientific and academic discipline. Analyzes existing views of the grounds department of history right from the history of the state, places the history of law in Ukraine in the system of jurisprudence. We consider the subject of legal history from the perspective of methodological approaches to the subject of historical and legal studies. Concluded that in contrast to the subject of history of Ukrainian law, the subject of study of the history of law in Ukraine greatly expanded by filling the legal system or other borrowed retseptirovanyimi legal norms and legal traditions.

Key words: history of the subject of law of Ukraine, the object of study, subject of study, historical and legal science, methodology of historical-legal science, methodology, history of law, legal history and the history of Ukraine Ukrainian law.

Питання про предмет є непростим для будь-якої науки, навіть для тієї, вік якої обчислюється багатьма століттями. Адже явища і процеси, які включаються в орбіту дослідження науки, з часом якісно змінюються, що вимагає більш високого, порівняно з попереднім, рівня їх пізнання, поглибленого проникнення як в самі явища, так і в їх взаємодії з іншими явищами та процесами. Тому перед кожною наукою періодично, на певних історичних етапах розвитку, виникає необхідність повернення до розгляду її предмета, уточнення, а часом й істотного переосмислення.

В цьому сенсі одним з найскладніших є питання про предмет історії права України, становлення якої, як самостійної наукової та навчальної дисципліни, на нашу думку, тільки починається. Хоча такий статус одержує все ширше визнання, однак серед його прихильників поки що немає єдності щодо розуміння її предмета.

За роки незалежності України, в умовах значної інтенсифікації науково-дослідних доробок, перегляд традиційних поглядів вчених на історію держави та права, як єдиної науки в цілому, й котра має свій окремий

предмет вивчення, значно еволюціонує в бік значного розмежування за об'єктом дослідження. Нині ця тенденція простежується ще очевидніше, оскільки видатними українськими теоретиками загальнотеоретичної юриспруденції вельми актуально й послідовно досліджені трансформації поглядів вчених-правників відносно самостійності, незалежності держави і права як частини складної соціальної системи, про необхідність окремого її вивчення в рамках цієї системи у зв'язку як один з одним, так і з іншими соціальними явищами й котрі являються домінуючими у сучасному правознавстві [1, с. 7-20]. Даний підхід й спричинив, на нашу думку, й суттєві зміни в методологічних підходах до взаємозв'язків права і держави. Адже, якщо абстрагуватися від різних за своїм походженням визначень права,* то аналізуючи їх, можна стверджувати, що намагання вивести змістовне трактування права через об'єктивні сутнісні властивості владної загальнообов'язковості [2, с. 35] можливі лише у порівнянні з соціальними нормами суспільства. Тому більшість правознавців розглядають в широкому розумінні право як сукупність юридичних

